

Voorstel tot herziening van de voorwaarden voor de toekenning van de inkomensgarantie voor ouderen (IGO), en de controle daarop

Commentaar 2021/3 van 15 november 2021

het Federaal Instituut voor de Bescherming en de Bevordering van de Rechten van de Mens en het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

Het Federaal Instituut voor de Bescherming en de Bevordering van de Rechten van de Mens

Het Federaal Instituut voor de Bescherming en de Bevordering van de Rechten van de Mens (FIRM) werd opgericht bij de Wet van 12 mei 2019 om bij te dragen tot de bescherming en de bevordering van de mensenrechten in België. Dit commentaar past in het kader van de opdracht om de federale regering en het parlement, op verzoek of op eigen initiatief, advies te verlenen over alle aangelegenheden die verband houden met de mensenrechten. Het FIRM oefent deze opdracht uit binnen de grenzen van zijn mandaat, dat betrekking heeft op alle aangelegenheden die verband houden met de bescherming van de mensenrechten die onder de federale bevoegdheden vallen en waarvoor geen andere sectorale instantie bevoegd is.

Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting is een interfederale en onafhankelijke publieke instelling die tot taak heeft de effectiviteit van de uitoefening van de grondrechten in situaties van armoede en bestaansonzekerheid te evalueren. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede werd opgericht door een [Samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten](#). Bij die gelegenheid hebben de wetgevers het Steunpunt tot bestrijding van armoede een mandaat van bescherming van mensenrechten toevertrouwd. Dit mandaat werd gegeven op basis van de vaststelling dat *armoede op een ernstige manier afbreuk doet aan de waardigheid en aan de gelijke en onvervreembare rechten voor alle personen* en van het gemeenschappelijk doel dat door de wetgevers werd vastgelegd, met name *het herstellen van de voorwaarden voor de menselijke waardigheid en de uitoefening van de rechten van de mens*.

De inkomensgarantie voor ouderen (hierna "IGO" genoemd) is een sociale uitkering die bij de wet van 22 maart 2001 in het leven is geroepen ter vervanging van het vroegere gewaarborgd inkomen voor bejaarden. Net als zijn voorganger is de IGO bedoeld voor mensen die de wettelijke pensioenleeftijd hebben bereikt (op dit moment 65 jaar) en van wie het inkomen onvoldoende is om een behoorlijke levensstandaard te garanderen. De IGO wordt toegekend op aanvraag, nadat de Federale Pensioendienst (FPD) heeft vastgesteld dat de aanvrager minder dan 1232,07 euro per maand ontvangt voor een alleenstaande of 821,38 euro per maand voor een samenwonend persoon¹. Het door de FPD betaalde bedrag is aanvullend, d.w.z. het maakt het mogelijk deze bedragen te bereiken. Bovendien geeft de toekenning van de IGO de begunstigde recht op het sociale energietarief².

De IGO is een van de belangrijkste middelen om in de Belgische rechtsorde het recht op sociale bescherming en bijstand te verwezenlijken, dat is vastgelegd in artikel 23 van de Grondwet, artikel 34

¹ Vanaf 1er september 2021. Cijfers afkomstig van [de website van de federale pensioendienst](#), geraadpleegd op 28 oktober 2021.

² Art. 15, [wet van 22 maart 2001 tot instelling van een inkomensgarantie voor ouderen](#), B.S. 29 maart 2001.

van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie³ en artikel 23 van het herziene Europees Sociaal Handvest.⁴ Deze rechten zijn gebaseerd op een begrip van de menselijke waardigheid dat vereist dat de Staat bepaalde sociale bijstandsuitkeringen toekent om een menswaardig bestaansminimum te verzekeren.

Om een IGO aan te vragen moeten, naast het beschikken over onvoldoende bestaansmiddelen, nog een aantal voorwaarden vervuld zijn. De reglementering vereist met name dat de aanvrager niet meer dan 29 dagen per jaar in het buitenland mag verblijven⁵. De begunstigde van de IGO moet de FPD op de hoogte brengen van elk verblijf in het buitenland. Deze voorwaarde wordt sinds juli 2019 door Bpost gecontroleerd⁶: 80% van de begunstigten wordt minstens eenmaal per jaar gecontroleerd⁷. Het regeerakkoord van de Vivaldi-regering voorziet in een evaluatie van deze controle om "de proportionaliteit ervan te waarborgen"⁸.

Het FIRM en het Steunpunt tot bestrijding van armoede pleiten voor een hervorming van de IGO-verblijfsvoorwaarde en een versoepeling van de controles, en doen vier aanbevelingen om de mensenrechten van ouderen beter te eerbiedigen.

1. Vanuit het oogpunt van de mensenrechten moet worden nagegaan of de verblijfsvereiste passend is

De IGO is een van de belangrijkste middelen die de staat gebruikt om het recht op sociale bescherming van ouderen en hun recht om een menswaardig bestaan te leiden, te verwezenlijken. De verblijfsvereiste en de controle daarop kunnen derhalve belangrijke gevolgen hebben voor het genot van deze rechten, net zoals zij belangrijke beperkingen inhouden op het vrije verkeer van personen⁹ en op hun recht op privé- en gezinsleven¹⁰. Zij beperken ook de autonomie en de actiemogelijkheden van ouderen in armoede, hetgeen in strijd is met de VN-beginselen inzake extreme armoede en mensenrechten (*UN Guiding Principles on Extreme Poverty and Human Rights*)¹¹. Bijgevolg is de beoordeling van de evenredigheid en de geschiktheid van deze maatregelen - zoals de federale regering voorstelt te doen - van essentieel belang om ervoor te zorgen dat de betrokken mensenrechten worden geëerbiedigd. Om verschillende redenen kan men de geschiktheid van een dergelijke strikte verblijfsvoorwaarde en de toepassing ervan in twijfel trekken, aangezien zij een buitensporige inmenging in de mensenrechten van ouderen kan vormen.

Ten eerste is het verbod om langer dan 29 dagen in het buitenland te verblijven een uitzondering in het domein van de pensioenen: noch het ouderdomspensioen, noch het overlevingspensioen bevatten dergelijke bepalingen. Het is waar dat beide pensioenregelingen deel uitmaken van de sociale zekerheid, terwijl het IGO deel uitmaakt van de sociale bijstand, waardoor enkele verschillen ten gevolge van de verschillende aard van deze uitkeringen zouden kunnen gerechtvaardigd zijn. Andere

³ Artikel 34, lid 3, van [het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie](#): "Om sociale uitsluiting en armoede te bestrijden, erkent en eerbiedigt de Unie het recht op sociale bijstand en op bijstand voor huisvesting, teneinde eenieder die niet over voldoende middelen beschikt, onder de door het recht van de Unie en de nationale wetgevingen en praktijken gesteld voorwaarden een waardig bestaan te verzekeren."

⁴ In dit artikel wordt specifiek het "recht van ouderen op sociale bescherming" vastgelegd.

⁵ Art. 42 [Koninklijk besluit van 23 mei 2001 tot instelling van een algemeen reglement betreffende de inkomensgarantie voor ouderen](#), B.S. 31 mei 2001. Uitzonderingen zijn echter mogelijk voor een toevallige en tijdelijke opname in een buitenlandse zorginstelling en, in uitzonderlijke omstandigheden, met voorafgaande toestemming van het Beheerscomité van de Federale Pensioendienst.

⁶ Federale Pensioendienst, [Jaarverslag 2019](#), p. 34 e.v.

⁷ Art. 42, § 4, Koninklijk Besluit van 23 mei 2001, *op. cit.*

⁸ [Regeerakkoord van 30 september 2020](#), p. 23.

⁹ Art. 45 van het [Handvest van de grondrechten van de Europese Unie](#).

¹⁰ Art. 8 Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens.

¹¹ [UN Guiding Principles on Extreme Poverty and Human Rights](#), aangenomen door de VN-Mensenrechtenraad op 27 september 2012, via resolutie 21/11.

sociale bijstandsregelingen voor ouderen kennen echter evenmin een woonplaatsvereiste: de uitkering voor ouderen, in Vlaanderen "zorgbudget voor ouderen met een zorgnood" genoemd, is evenmin aan een uitreisbeperking onderworpen, hoewel zij ook onder de sociale bijstand voor ouderen valt¹². Een dergelijke voorwaarde bestaat wel voor de toekenning van het leefloon - een verblijf in het buitenland is ook beperkt tot vier weken, met de verplichting het OCMW¹³ in te lichten - maar de twee regelingen zijn nauwelijks vergelijkbaar. Het inkomen in het kader van het recht op maatschappelijke integratie gaat immers gepaard met een logica van beroepsactivering die vreemd is aan de IGO¹⁴. In de parlementaire werkzaamheden van de wet van 22 maart 2001 wordt de *ratio legis* van deze voorwaarde niet gespecificeerd¹⁵, hoewel de fraudebestrijding sindsdien werd ingeroepen om deze voorwaarde te rechtvaardigen¹⁶.

De verplichting om elk verblijf in het buitenland¹⁷ en elk verblijf in België van meer dan drie weken¹⁸ aan de FPD aan te geven, is ook problematisch uit het oogpunt van het respect voor de waardigheid en de autonomie van ouderen. Het vormt ook een inmenging in het recht op een privé- en gezinsleven, en kan worden beschouwd als een "infantiliserende" praktijk¹⁹.

Fraudebestrijding is een legitieme doelstelling van de wetgever, en het is dan ook niet uitgesloten dat een voorwaarde van effectief verblijf in België noodzakelijk kan zijn om buitensporig misbruik te voorkomen. Bij fraudebestrijding moet echter de waardigheid van de gecontroleerde personen worden geëerbiedigd, mag niet buitensporig in hun privéleven worden ingegrepen en mag hun bewegingsvrijheid niet buitensporig worden beperkt. In dit geval leidt de verblijfsvereiste tot aanzienlijke beperkingen van de mensenrechten van ouderen, zonder dat het doel hiervan duidelijk bepaald is. Derhalve moet worden nagegaan of deze voorwaarde in overeenstemming is met het kader van de mensenrechten.

Daartoe dient de regering duidelijker aan te geven wat het doel is en of dit niet kan worden bereikt met andere middelen die de eerbiediging van de mensenrechten beter waarborgen. Zij moet ook aantonen dat de maatregel toelaat het gestelde doel te bereiken, en dat geen andere methode om de IGO te controleren dit doel kan bereiken zonder een dermate ernstige aantasting van de mensenrechten van ouderen te veroorzaken.

Het FIRM en het Steunpunt tot bestrijding van armoede zijn van mening dat de pertinentie van een dergelijke verblijfsvoorwaarde voor de IGO, alsmede de controle daarop, moet worden geëvalueerd.

¹² Art. 8, décret du 1 octobre 2020 relatif à l'allocation pour l'aide aux personnes âgées et portant modification du Code wallon de l'Action sociale et de la Santé; art. 84-86, décret van 18 mei 2018 houdende de Vlaamse sociale bescherming. De Brusselse ordonnantie voorziet in een periode van 90 dagen (zie art. 3 - 7, ordonnantie van 10 december 2020 betreffende de tegemoetkoming voor hulp aan bejaarden, en art. 54, Besluit van 28 januari 2021 van het Verenigd college van de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie tot uitvoering van de ordonnantie van 10 december 2020 betreffende de tegemoetkoming voor hulp aan bejaarden, *B.S.*, 10 februari 2021).

¹³ Art. 23 §5, Wet van 26 mei 2002 betreffende het recht op maatschappelijke integratie.

¹⁴ Art. 3, 5°, Wet van 26 mei 2002 betreffende het recht op maatschappelijke integratie.

¹⁵ Wetsontwerp tot instelling van een inkomensgarantie voor ouderen, *Parl. St. Kamer*, nr. 50-934, 2000-2001.

¹⁶ Verklaring van de minister van Pensioenen, Daniel Bacquelaine. Zie [integraal verslag van de Commissie Sociale Zaken, Werk en Pensioenen van 11 maart 2020 \(ochtend\)](#), *Parl. St. Kamer* 2019-2020.

¹⁷ Art. 42, [Koninklijk Besluit van 23 mei 2001 tot instelling van een algemeen reglement betreffende de inkomensgarantie voor ouderen](#), *op.cit.*

¹⁸ SFP, [Inkomensgarantie voor ouderen \(IGO\)](#), geraadpleegd op 8 november 2021.

¹⁹ De uitdrukking is afkomstig uit een open brief die is gepubliceerd door een "pluralistische alliantie voor sociale rechtvaardigheid en de sereniteit van de ouderen", *La Libre*, "[Le facteur sonne toujours trois fois le glas de la GRAPA](#)", 1 augustus 2019.

Bij deze evaluatie zal rekening moeten worden gehouden met de aard van de betrokken uitkering, de geïndiceerde vorm van sociale fraude en de prevalentie hiervan, en de kwetsbaarheid van bepaalde personen binnen de geïndiceerde groep. Deze evaluatie moet toelaten vast te stellen of de aantasting van de mensenrechten die deze voorwaarde inhoudt, evenredig is met de nastreefde doelstellingen. Ten slotte wordt aanbevolen dat deze evaluatie wordt uitgevoerd door een onafhankelijke mensenrechteninstelling, zoals het FIRM en het Steunpunt tot bestrijding van armoede, en dat de betrokken bevolkingsgroepen daarbij worden geraadpleegd.

2. De verblijfsvoorwaarde voor de IGO is korter dan voor andere vormen van sociale bijstand

Naast de algemene proportionaliteit van het opleggen van een verblijfsvoorwaarde, terwijl dat bij andere vormen van sociale uitkeringen niet het geval is, moeten ook vraagtekens worden geplaatst bij de duur van de voorwaarde. De verblijfsvereiste voor IGO is inderdaad bijzonder kort in vergelijking met uitkeringen voor personen met een handicap, zoals de inkomensvervangende tegemoetkoming en de integratietegemoetkoming. Begunstigden van deze uitkeringen kunnen tot drie maanden in het buitenland verblijven, zonder enige controleverplichting die vergelijkbaar is met die welke aan de IGO is verbonden²⁰.

De artikelen 10 en 11 van de Grondwet verbieden elk ongerechtvaardigd verschil in behandeling tussen personen in een vergelijkbare situatie. De begunstigden van de IGO en de uitkeringen voor personen met een handicap bevinden zich echter in een vergelijkbare situatie: het gaat in beide gevallen om niet-contributieve sociale uitkeringen, bestemd voor personen die in België verblijven en niet onderworpen zijn aan een sociale activeringsvoorwaarde.

Zo heeft het Grondwettelijk Hof in twee recente arresten geoordeeld dat deze twee niet-contributieve sociale bijstandsregelingen vergelijkbaar zijn²¹. Deze zaken hadden betrekking op een wijziging van de voorwaarden voor zowel de IGO als de uitkeringen voor personen met een handicap: de wet van 26 maart 2018 had de periode van verblijf in België, die vereist is voordat een aanvraag kan worden ingediend, verdubbeld van 5 tot 10 jaar. Het Hof heeft deze wetswijziging in beide zaken nietig verklaard wegens schending van het *standstill*-beginsel, waarbij het uitdrukkelijk heeft verklaard dat de redenering van zijn eerste arrest van toepassing was op het tweede, hetgeen aantoont dat de twee vergoedingen vergelijkbaar zijn²².

De verblijfsvereisten voor beide niet-contributieve vormen van sociale bijstand zijn derhalve vergelijkbaar. Noch in de wet van 22 maart 2001, noch in de parlementaire voorbereidingen daarvan, wordt echter een reden gegeven voor dit verschil. Dit verschil zou discriminatie in de zin van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet kunnen vormen.

Het FIRM en het Steunpunt tot bestrijding van armoede bevelen aan de lengte van de verblijfsvereiste van de IGO te harmoniseren met die van de inkomensvervangende tegemoetkoming en de integratietegemoetkoming, zodat alle begunstigden maximaal 90 dagen naar het buitenland kunnen gaan.

²⁰ Artikel 3 Koninklijk Besluit van 6 juli 1987 betreffende de inkomensvervangende tegemoetkoming en de integratietegemoetkoming.

²¹ Grondw. Hof, [arrest nr.6/2019](#) van 23 januari 2019 (IGO); Grondw. Hof, [arrest nr. 41/2020](#) van 12 maart 2020 (inkomensvervangende tegemoetkoming).

²² Grondw. Hof, [arrest nr. 41/2020](#) van 12 maart 2020, B.8. Het Hof verklaart uitdrukkelijk in het tweede arrest dat de beoordeling plaatsvindt "in navolging van het [eerste arrest]".

3. De controle van het verblijfsvereiste is disproportioneel en niet aangepast aan de doelgroep

Om de eerbiediging van de mensenrechten, en met name het recht op eerbiediging van het privé- en gezinsleven, te waarborgen, moet de controle op het verblijfsvereiste van de IGO "noodzakelijk zijn in een democratische samenleving", d.w.z. dat de beperking moet beantwoorden aan een dwingende maatschappelijke behoefte en evenredig moet blijven²³.

De controle van de verblijfsvoorwaarde door de factoren lijkt echter disproportioneel en niet aangepast aan het doelpubliek. Het heeft aanleiding gegeven tot talrijke klachten en kritiek: in april heeft een coalitie van verenigingen, vakbonden en onderlinge verzekeringsmaatschappijen opgeroepen tot een verschuiving "*naar een evenredig systeem*"²⁴. In verschillende getuigenissen wordt gewezen op de moeilijkheden die bepaalde ouderen met mobiliteits- of gezondheidsproblemen ondervinden bij de thuiscontrole: de postbode blijft slechts enkele tientallen seconden voor de woning staan om zijn controle uit te voeren²⁵. De controle van de verklaring van verblijf in het buitenland kan ook streng zijn: de Ombudsdienst voor Pensioenen vermeldt een geval waarin een ouder persoon drie maanden uitkering werd ontnomen omdat ze aan de FPD als "datum van terugkeer" 31 augustus had opgegeven, terwijl haar vliegtuig, dat op de 31ste was vertrokken, pas op 1 september om 6 uur 's morgens in België landde²⁶.

De ontdekte frauduleuze situaties zijn echter sterk in de minderheid: minder dan één procent (0,95%) van de controles leidt tot een "gerechtvaardigde sanctie", aldus de FPD²⁷. Deze bevindingen brachten de Ombudsdienst voor Pensioenen er onlangs toe om aan te bevelen "*de controleprocedure voor het verblijf in België klantvriendelijker [te maken]*", waarbij hij verschillende problematische situaties aanhaalde waarin de IGO werd opgeschort²⁸.

Het FIRM en het Steunpunt tot bestrijding van armoede bevelen aan de IGO-controleprocedure aan te passen, zodat deze beter is afgestemd op de gecontroleerde personen, transparanter is wat de criteria betreft, en de mensenrechten van ouderen beter eerbiedigt.

4. De IGO-wetgeving moet voorzien in het recht om te worden gehoord voordat betalingen worden opgeschort

In artikel 41 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie is het recht op behoorlijk bestuur vastgelegd, waaronder "*het recht van eenieder te worden gehoord voordat jegens hem een*

²³ Europees Hof voor de Rechten van de Mens, [Handyside v. het Verenigd Koninkrijk](#), 7 december 1976, nr. 5493/72, §§ 48-49.

²⁴ Réseau wallon de lutte contre la pauvreté et al, [Réforme à venir de la GRAPA : balises d'un collectif d'associations, syndicats et mutuelles en vue d'évoluer vers un système proportionnel](#), April 2021 (eigen vertaling).

²⁵ Zie bijvoorbeeld Y. MARTENS, "[GRAPA: un contrôle de timbré](#)", *Ensemble*, nr. 98, december 2018.

²⁶ De FPD zou deze beslissing als volgt hebben gemotiveerd: "(...) aangezien u in het totaal meer dan 26 dagen in het buitenland verbleef (de dag van vertrek en aankomst inbegrepen), vervalt het recht op het gewaarborgd inkomen tijdens elke maand waarin u in het buitenland verbleef. Concreet zijn dit de maanden maart, augustus en september 2019." Ombudsman voor Pensioenen, [Jaarverslag 2020.Hoofdstuk 6](#), Controleprocedure op het verblijf in het buitenland voor genietters van een Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO) en voor genietters van een Gewaarborgd Inkomen (GI), 2021, p. 80.

²⁷ Pensioenen Minister Daniel Bacquelaine noemt 1% van de gerechtvaardigde sancties. Zie [integraal verslag van de Commissie Sociale Zaken, Werk en Pensioenen van 11 maart 2020 \(ochtend\)](#), *op. cit.*, p. 26.

²⁸ Ombudsdienst voor Pensioenen, Persbericht, [Jaarrapport 2020 van de Ombudsdienst voor Pensioenen](#), 2021.

voor hem nadelige individuele maatregel wordt genomen”²⁹. Het recht om te worden gehoord wordt in het Belgische recht ook erkend als een beginsel van behoorlijk bestuur: het is van toepassing bij ontstentenis van een toepasselijke wettelijke bepaling, wanneer een beslissing van de administratie een burger ernstig benadeelt genomen wordt op basis van diens persoonlijk gedrag³⁰. Het recht om te worden gehoord lijkt echter niet te bestaan in zaken van schorsing van de IGO aan het einde van een controleprocedure.

Het koninklijk besluit van 23 mei 2001 voorziet niet in een recht om te worden gehoord voor de persoon wiens IGO-uitkering is geschorst wegens een controle. De schorsing is automatisch en duurt totdat de betrokkene een controledocument naar de FPD zendt³¹. Begunstigden van de IGO lopen echter een bijzonder risico om moeilijkheden te ondervinden bij het uitvoeren van deze administratieve stappen: hun leeftijd en sociale status zijn statistisch gecorreleerd met een groter risico op digitale moeilijkheden³², terwijl de administratie voor de afgifte van documenten steeds meer vertrouwt op digitalisering. Bovendien ondervinden zij ook vaker mobiliteits- en gezondheidsproblemen,³³ en zelfs sociale uitsluiting³⁴, waardoor het risico van opschorting van de IGO-betaling toeneemt en het extra moeilijk kan worden om deze weer terug te krijgen.

Zoals het verslag van de Ombudsdienst voor Pensioenen illustreert, kunnen deze moeilijkheden leiden tot ongegronde uitsluitingen van de IGO³⁵. Aangezien het echter gaat om mensen wier inkomen dicht bij de armoedegrens ligt, houdt het verlies van dit inkomen een reëel risico in dat zij in de armoede belanden.

Het FIRM en het Steunpunt tot bestrijding van armoede zijn van mening dat het recht om gehoord te worden en protest aan te tekenen wettelijk verankerd moet zijn voordat de FPD de beslissing neemt om de IGO op te schorten.

Conclusie

Als belangrijke bron van inkomsten voor veel ouderen is de IGO van cruciaal belang om een menswaardig bestaan, en de vele rechten die daarmee gepaard gaan, te garanderen. Daarom is het van belang aandacht te besteden aan de voorwaarden voor toekenning en opschorting van de IGO, om te voorkomen dat deze sociale uitsluiting en verlies van mensenrechten in de hand werken.

De vier hierboven beschreven aanbevelingen – beoordeling van de proportionaliteit van de verblijfsvoorwaarde, harmonisatie van de duur van de verblijfsvoorwaarde tot 90 dagen, aanpassing van de controleprocedure en het recht om te worden gehoord voordat de betaling van de uitkering wordt opgeschort – maken deel uit van dit kader. Twintig jaar na de aanneming van de wet van 22

²⁹ Artikel 41 van het [Handvest van de grondrechten van de Europese Unie](#). Het artikel verwijst uitdrukkelijk naar de instellingen van de Europese Unie, maar de advocaat-generaal van het Hof van Justitie van de Europese Unie, Melchior Wathelet, heeft herhaaldelijk aangegeven dat dit recht waarschijnlijk ook van toepassing zal zijn op de interne rechtsorde van de lidstaten wanneer zij een Europese bevoegdheid ten uitvoer leggen. Zie met name de arresten C-166/13 en C-383/13 van het Hof van Justitie van de Europese Unie.

³⁰ Al deze voorwaarden zijn ontwikkeld door de rechtspraak van de Raad van State. Zie RvS arrest nr. 190.646 van 19 februari 2009; arrest nr. 211.812 van 4 maart 2011; arrest nr. 211.309 van 17 februari 2011.

³¹ Art. 42, [Koninklijk Besluit van 23 mei 2001](#), *op. cit.*

³² H. Charmakeh, « [Les personnes âgées et la fracture numérique de « second degré » : l’apport de la perspective critique en communication](#) », *Revue française des sciences de l’information et de la communication*, 2015, n°6.

³³ Wereldgezondheidsorganisatie, [Ageing and health](#), 4 oktober 2021.

³⁴ BILLETTE, V., LAVOIE, J.-P., *et al.*, “[Réflexions sur l’exclusion et l’inclusion sociale en lien avec le vieillissement](#)”, *Frontières*, vol. 25, n°1, 2012, pp. 16-18 en particulier.

³⁵ Ombudsman voor Pensioenen, [Jaarverslag 2020. Hoofdstuk 6](#), *op. cit.* p. 75 e.v.

maart 2001 vereist de versterking van de rechten van ouderen een hervorming van de voorwaarden voor de toekenning van de IGO.